

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 27ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1986

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΡΥΠΑΝΗ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΕΤΕΙΟ ΤΗΣ 28ΗΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

ΜΕΓΕΘΗ ΚΑΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

Χρέος πρώτο ἔχω νὰ ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνη μου πρὸς τὴν Σύγκλητο τῆς Ἀκαδημίας ἐπειδὴ μὲ ὄρισε ὁμιλητὴ γιὰ τὴν μοναδικὴ αὐτὴν Ἐπέτειο τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940, τὴν ἡμέρα δηλαδὴ ἐκείνην τὴν ὁποία ἡ ἀγαθὴ μου τύχη μου ἐπέτρεψε νὰ ζήσω ὥρα πρὸς ὥραν, ἐπέτειο πὺν δὲν ἔχει τὸ ταίρι της, στὴν νεότερη Ἱστορία τοῦ Ἑθνους, παρὰ τὴν Ἑθνικὴ Ἑορτὴ τῆς 25ης Μαρτίου. Οἱ δύο αὐτοὶ ἐορτασμοὶ ἔχουν τὸ ἐξῆς κοινὸ καὶ ἐξαιρετικὸ στοιχεῖο. Δὲν ἔρχονται νὰ διατρανώσουν μίαν νίκη, ἓνα μέγα ἐπίτευγμα ἢ τὴν ἰδρυση τοῦ Κράτους. Ἐρχονται νὰ μνημονεύσουν μιὰ ἱστορικὴ στιγμή κατὰ τὴν ὁποία ἓνα ἔθνος σύσσωμο ἔλαβε μίαν ἀπόφαση, «Ἐλευθερία ἢ Θάνατος», καὶ τοῦτο ὅταν ὅλοι οἱ οἰωνοὶ ἦσαν φοβεροί.

Τὸ 1821 ὁ Ἑλληνισμὸς παλλόταν ἀπὸ τὰ πάθος τῆς Ἐλευθερίας. Τὸ 1940 κόχλαζε ἀπὸ ὀργὴ πὺν μεταβλήθηκε σὲ ἐνθουσιασμὸ ὅταν ὁ ἐχθρὸς ἐπετέθη. Ἐνθουσιασμὸ τόσο πηγαῖο καὶ γνήσιο ὥστε ἦσαν χαρούμενοι ὅσοι ἔφρουγαν γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουν ἓναν πολὺ πιθανὸ θάνα-

το, ἐνῶ ὅσοι ἔμεναν πίσω ἦσαν θλιμμένοι ποὺ δὲν θὰ τὸν ἀντιμετώπιζαν.

Τὴν ψυχικὴ αὐτῇ ρώμη τοῦ Ἕθνους ἐκφράζουν θαυμαστά οἱ στίχοι τοῦ Ἑλύτη, στὸ «Ἄσμα ἡρωϊκὸ καὶ πένθιμο γιὰ τὸν χαμένο ἀνθυπολοχαγὸ τῆς Ἀλβανίας». Λέει ὁ ποιητής:

Χτυποῦν καμπάνες ἀπὸ κρύσταλλο
 Αὔριο αὔριο, λένε, τὸ Πάσχα τ' Οὐρανοῦ....

Ὁ ἐχθρὸς διάλεξε γιὰ τὴν ἐπίθεσή του τὴν 28ῃ Ὀκτωβρίου, ἐπειδὴ ἡ ἡμερομηνία αὐτὴ ἦταν δική του ἐπέτειος, τῆς 28ῆς Ὀκτωβρίου 1922, ὅταν ὁ Μουσολίνι ἐπεχείρησε τὴν πορεία πρὸς Ρώμην καὶ ἀνάγκασε τὸν βασιλέα Βίκτορα-Ἐμμανουήλ νὰ τοῦ παραδώσει τὴν ἐξουσία. Τὴν ἐπέτειο αὐτὴν θέλησε νὰ ἀγλαΐσει ὁ Ἰταλὸς δικτάτωρ, βέβαιος γιὰ τὴν εὐκολὴ ἐπιτυχία του. Τὸ ἀγλαΐσμα ὅμως αὐτὸ ἡ Ἑλλάς τὸ μετέβαλε σὲ αἶσχος καὶ τὴν εὐκολὴ ἐπιτυχία σὲ ἐξευτελιστικὴ ἥττα. Τὴν ἐπέτειο τὴν ἄρπαξε ἀπὸ τὰ χέρια του καὶ τὴν ἔστησε στὴν δική της Ἱστορία τρόπαιο ἀρετῆς.

Γιὰ νὰ καταστεῖ ἀνάγλυφο τὸ μέγεθος τῆς ἐπιδόσεως τῆς Ἑλλάδος τὸ 1940, καλὸν εἶναι ν' ἀνατρέξομε στὰ χρόνια τοῦ μεσοπολέμου καὶ νὰ συγκρίνομε τὴν πορεία καὶ τὴν ἐξέλιξη τῶν δύο μελλοντικῶν ἀντιπάλων. Τοὺς παραλλήλους των βίους.

Ἡ Ἰταλία, νικήτρια τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου, κατέχει τὴν Τριπολίτιδα, τὴν Λιβύη, τὴν Σομαλία καὶ τὰ Δωδεκάνησα καί, ἀπὸ τὸ 1923, ἐγκαινιάζει ὑπὸ τὴν τυχοδιωκτικὴ ἡγεσία τοῦ Μουσολίνι, μιὰ πολιτικὴ κυριαρχίας στὴν Μεσόγειο μὲ τὸ σύνθημα «Μάρε Νόστρουμ» καὶ μιὰ πολιτικὴ μεγαλείου καὶ ἐπεκτάσεως τῶν ἀποικιακῶν κτήσεών της ὥστε νὰ καταστεῖ Αὐτοκρατορία. Τὶς διαθέσεις της τὶς δείχνει ἀμέσως, τὸ 1923, ὅταν, μὲ μιὰ φαύλη πρόταση βομβαρδίζει καὶ καταλαμβάνει προσκαίρως τὴν Κέρκυρα. Ἡ Ἀγγλία τότε τὴν ἀναγκάζει νὰ ἐκκενώσει τὸ νησί. Ἡ φαύλη πρόφαση ποὺ μεταχειρίσθηκε ὁ Μουσολίνι ἦταν ἡ δολοφονία τοῦ Ἰταλοῦ στρα-

τηγοῦ Τελίνι, μέλους τῆς ἐπιτροπῆς πὺν ὀριοθετοῦσε τὰ ἑλληνο-ἀλβανικὰ σύνορα. Ἡ Ἰταλία ὁμως, —μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς αὐτῆν— δὲν ἀναστέλλει τὴν πολιτικὴν μεγαλείου, γοήτρου καὶ ἐπεκτάσεως τῶν ἀποικιῶν τῆς. Ἡ Ρώμη κατορθώνει νὰ φενακίσει τὴν Εὐρώπῃ ὅταν τῆς δίδεται ἡ εὐκαιρία καὶ ἐπιδίδεται σὲ ἐξοπλισμούς. Σημαντικοὶ σ τ α θ μ ο ἰ τοῦ κατ' ἐξακολούθησιν φενακισμοῦ αὐτοῦ εἶναι ἡ κατάκτηση καὶ προσάρτηση τῆς Αἰθιοπίας, ὁπότε ἡ Ἰταλία μεταβάλλεται σὲ Αὐτοκρατορία, καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος τῆς Ἰσπανίας πὺν ξεσπάει τὸ 1936 καὶ λήγει τὸ 1939 μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ Φράνκο χάρη στὴν ἀμέριστη στρατιωτικὴ ὑποστήριξη τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας. Αὐτὰ ὑπὸ τὰ ὄμματα —ἀνήσυχα ἀλλὰ καὶ ἀδρανῆ— τῶν δύο δυτικῶν δημοκρατιῶν, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, πού, μὲ λίγη ἀποφασιστικότητα, μποροῦσαν ν' ἀνακόψουν τὴν πορείαν αὐτῆν. Κορύφωμά τῆς εἶναι ἡ τυχοδιωκτικὴ ἀναστροφή τῆς πολιτικῆς τῆς Ἰταλίας πὺν συμμαχεῖ μὲ τὴν Γερμανία. Ὁ Μουσολίνι ὑπογράφει μὲ τὸν Χίτλερ τὸ Χαλύβδινο Σύμφωνο καὶ γίνεται ὁ μικρὸς ἐταῖρος τῆς συμμορίας. Ὁ Ἰταλὸς δικτάτωρ παραβαίνει ἔτσι τὴν βασικὴν ἀρχὴν τῆς ἰταλικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τὴν ὁποία εἶχε διατυπώσει, ἐπιγραμματικά, ὁ Τζιολίττι, *a agni costo l' Inghilterra amica* (πάσῃ θυσίᾳ ἡ Ἀγγλία φίλη). Ὁ σοφὸς ἐκεῖνος πολιτικὸς ἤξερε ὅτι ἡ χώρα του, στερουμένη πρῶτων ὑλῶν, θὰ ἦταν εἰς τὸ ἔλεος τῆς θαλασσοκρατείας ἂν βρισκόταν στὸ ἀντίθετο στρατόπεδο. Ὁ Μουσολίνι ὁμως νόμισε ὅτι εἶχε ἀποκτήσει ἀρκετὴ ναυτικὴ δύναμη γιὰ ν' ἀγνοήσει τὴν ἀρχὴν αὐτῆν.

Αὐτοκρατορία, λοιπὸν ἡ Ἰταλία, μὲ στρατούς, στόλους, ἀεροπορία καὶ ἀποικίες ἀλλὰ χωρὶς στερεὰ θεμέλια, αὐτοκρατορία ἐντούτοις τῆς ὁποίας ἐπιζητοῦσαν ἐπίμονα τὴν εὐνοια ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία, αὐτοκρατορία πὺν ἐπεξετάθη τὴν τελευταία φορὰ ὅταν, τὸ 1939, κατέλαβε καὶ προσήρτησε τὴν Ἀλβανία μὲ ἀποτέλεσμα ν' ἀποκτήσει χερσαῖα σύνορα μὲ τὸ προσεχὲς θύμα τῆς, τὴν Ἑλλάδα. Βασικὸ στήριγμα τοῦ Μουσολίνι ἦταν ἡ φι-

λία του μὲ τὸν Χίτλερ, πανίσχυρο καὶ πανέτοιμο, ἐνῶ ὁλόκληρος ὁ ἄλλος κόσμος ἦταν ἐγκληματικὰ ἀνέτοιμος. Ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ Ἰταλία ἦταν ἀνέτοιμη γιὰ τὴν τοποθετοῦσε τὴν ἔκρηξη τοῦ πολέμου στὸ ἔτος 1942 καὶ ὅταν ἄρχισε τὸ 1939, ὁ Μουσολίνι δέχτηκε νὰ συμμετάσχει ἀμέσως στὸν πόλεμο ὑπὸ τὸν ὄρο νὰ τοῦ παραδώσει ἡ Γερμανία 40.000.000 τόνους παντὸς εἶδους ὑλικοῦ. Ὁ ὄρος ἦταν ἀπραγματοποίητος καὶ ἡ Ἰταλία ἔμεινε οὐδέτερη μέχρι τῆς πτώσεως τῆς Γαλλίας, ὁπότε νόμισε ὅτι ὁ πόλεμος ἄγγιζε στὸ τέλος του καὶ ἀπεφάσισε νὰ καταστεῖ ἐνεργὰ ἐμπόλεμος.

Αὐτὰ γιὰ τὴν Ἰταλία.

Τώρα ἡ Ἑλλάς.

Μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οἱ Ἕλληνες βρίσκονται τὸ 1922 σὲ ἀπόγνωση. Ἀραγε θὰ ἐπιζήσουν ὡς ἔθνος; Καὶ ἂν ναί, τί θὰ εἶναι; Μιὰ θλιβερὴ παραφνὰς στὰ κράσπεδα τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου, ποσότης ἀμελητέα, κυκλωμένη ἀπὸ ἐχθροὺς καὶ ἐπιβούλους γείτονες. Προβλέψεις ἀρκετὰ βάσιμες τότε πού ἦλθε νὰ διαφεύσει τὸ ἐκπληκτικὸ ἔπος τοῦ 1940. Ἡ πορεία ὁμως τῆς Ἑλλάδος στὰ 18 αὐτὰ χρόνια εἶναι δυσχερεστάτη, ὀδυνηρὴ καὶ ἐξαιρετικὰ ταραγμένη. Γνωρίζει δ' ὁ μεταπολιτεύσεις, τρεῖς δικτατορίες, τέσσερα κινήματα πού δημιουργοῦν ἐπικινδύνους κλυδωνισμοὺς στὴν χώρα ἢ ὅποια, σχεδὸν θανάσιμα τραυματισμένη, πρέπει νὰ δεχθεῖ καὶ ν' ἀπορροφήσει 1.500.000 πρόσφυγες. Καὶ σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα ἡ ἑλληνικὴ ζωὴ συνοδεύεται ἀπὸ μιὰ τραγικὴ συνεχῆ ὑπόκρουση, ἓνα μπάσσο κοντίνουο, τὴν βαθειὰ πληγὴ τοῦ Διχασμοῦ πού ἐξακολουθοῦσε νὰ πυροροεῖ.

Εὐτυχῶς, στὰ 18 αὐτὰ χρόνια, ὑπάρχει μία λαμπρά, ἀποδοτικὴ παρένθεση. Ἡ Βενιζελικὴ τετραετία 1928-1932 κατὰ τὴν ὁποία, ἂν δὲν μειώνονται τὰ πολιτικὰ πάθη, ἐπιτελεῖται τοῦλάχιστον μέγα ἔργο ἀπὸ τὸν Ἐλευθέριο Βενιζέλο. Ἐσωτερικὰ ἀρχίζει νὰ λειτουργεῖ ἡ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, ἰδρύεται τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας, γίνονται Γερουσιαστικὲς ἐκλογές καὶ λειτουργεῖ ἡ Γερουσία, ἐκτελ-

λοῦνται τὰ μεγάλα ἀποξηραντικὰ ἔργα τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ βελτιώνεται σημαντικότερα τὸ ὁδικὸ δίκτυο. Στὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴν τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ Βενιζέλου εἶναι ἀκόμη πιὸ σημαντικά. Ἀναπτύσσει ἔντονη καὶ ἀποδοτικὴ δραστηριότητα. Ἐπιχειρεῖ ἀμέσως ταξίδια —στὴν Ρώμην πρῶτα— ὅπου ὑπογράφει μὲ τὸν Μουσολίνι σύμφωνο φιλίας καὶ διαιτησίας τὸ 1928 καί, ἀμέσως μετὰ, στὸ Βελιγράδι, ὅπου ἀναθερμαίνει τὶς σχέσεις μας μὲ τὴν Γιουγκοσλαβία. Τὸ κατόρθωμά του ὅμως εἶναι ἡ σύναψη συμφώνου φιλίας καὶ καλῆς γειτονίας μὲ τὸν Μουσταφὰ Κεμάλ καὶ ἐγκαινιάζει ἔτσι μιὰ νέα ἐποχὴ στὶς ἐλληνο-τουρκικὰς σχέσεις, τὴν «Ἑλληνο-Τουρκικὴ Φιλία» ποὺ θὰ ἀποτελέσει, ἐπὶ δεκαετίες μιὰ ἀπὸ τὶς κύριες βάσεις τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῶν δύο χωρῶν. Αὐτὸς εἶναι ὁ πλούσιος ἀπολογισμὸς τῆς τετραετίας αὐτῆς τῆς ὁποίας ἡ σπουδαιότης καὶ ἡ σημασία δὲν νομίζω νὰ ἔχει γενικότερα ἀναγνωρισθεῖ ὅσο τῆς ἀξίζει, διότι, ἐπὶ πλεόν, ἐχρησίμευσε ὡς βατὴρ στὴν διάδοχο κυβέρνηση Π. Τσαλδάρη γιὰ νὰ ἐπιχειρήσει καὶ νὰ ἐπιτύχει τὴν σύναψη τοῦ Βαλκανικοῦ Συμφώνου ποὺ προσδίδει στὴν Ἑλλάδα ὡς μέλος του, κάποιον διεθνὲς βάρος καί, τὸ κυριότερο, ἀνυψώνει καὶ στερεώνει κάπως τὸ ἠθικὸ τοῦ ἔθνους.

Ἡ βενιζελικὴ ὅμως παρένθεση λήγει καὶ ἀκολουθοῦν τὸ κίνημα τῆς 5ης Μαρτίου 1933, ἡ ἀπόπειρα δολοφονίας τοῦ Βενιζέλου, πράξη ἐπαίσχυντη ποὺ ὀξύνει σὲ τέτοιο βαθμὸ τὰ πολιτικὰ πάθη ὥστε ὁ Βενιζέλος παρασύρεται καὶ δίνει τὸ πράσινο φῶς γιὰ τὸ καταστρεπτικὸ κίνημα τῆς 1ης Μαρτίου 1935 ποὺ συγκλονίζει ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ καθιστᾷ φανερὴ, στοὺς πάντες, τὴν στρατιωτικὴ μας ἀποδιοργάνωση. Τὸ κίνημα αὐτὸ ἀνοίγει τὸν δρόμον στὴν παλινόρθωση τοῦ βασιλέως Γεωργίου Β', ποὺ ἓνα χρόνον ἀργότερα, ἐγκρίνει τὴν ἐγκατάσταση τῆς δικτατορίας τοῦ Μεταξᾶ, τοῦ μεγάλου καὶ πραγματικοῦ ἀντιπάλου τοῦ Βενιζέλου κατὰ τὰ ἔτη 1915-1917. Ὁ μελετητὴς τῆς ἐποχῆς τοῦ Διχασμοῦ δὲν εἶναι δύσκολο ν' ἀντιληφθεῖ ὅτι, οὐσιαστικά, οἱ πραγματικοὶ ἀντίπαλοι δὲν ἦσαν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Βενιζέλος,

ἀλλὰ ὁ Βενιζέλος καὶ ὁ Μεταξᾶς. Προτοῦ κηρύξει ὁ Μεταξᾶς τὴν δικτατορία καὶ μετὰ τὴν παλινόρθωση τοῦ Γεωργίου Β', ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ξαναβρίσκει ὅλο τὸ μεγαλεῖο του, ὅλην τὴν πατριωτικὴν του μεγαλοφυχία καὶ ἀνακράζει, σὲ διάγγελμά του ἀπὸ τὸ ἐξωτερικό: «Ζήτω ὁ Βασιλεύς!»

Ἡ κραυγὴ αὐτὴ τοῦ Βενιζέλου, τὸ 1936, ὅταν ἄρχισε νὰ μαυρίζει ὁ οὐρανὸς τῆς Εὐρώπης, ἦταν καὶ σῆμα κινδύνου. «Ἕλληνες! Ἐνωθῆτε γύρω ἀπὸ τὸν βασιλέα σας, γιατί φοβερή, καταστρεπτικὴ ἐτοιμάζεται καταιγίδα».

Ἡ δικτατορία τοῦ Μεταξᾶ ἦταν σκληρὴ καὶ ὀργάνωσε γρήγορα τὴν ἰσχυρὴ λαβὴ τῆς ἐξουσίας, κύρια αἰτία τῆς ἀποτυχίας προσπαθειῶν ἀνατροπῆς του, μετὰ δὲ ἄλλων ἡ ἐπανάσταση τῆς Κρήτης τὸ 1938. Μιὰ σειρὰ θανάτων, τὸ 1936, εὐνόησε τὴν ἐγκατάσταση τῆς μεταξικῆς δικτατορίας. Βενιζέλος, Παπαναστασίου, Τσαλδάρης, Δεμερτζῆς, Κονδύλης εἶχαν πεθάνει τὸ 1936.

Ὁ Μεταξᾶς προσπάθησε, μὲ κάθε τρόπο, νὰ κερδίσει τὴν συμπάθεια τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ μάταια, γιατί ἡ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ κόσμου μέχρι τῆς 15ης Αὐγούστου 1940, δὲν συμπαθοῦσε τὸ καθεστὼς ἢ τὸ ἀνεχόταν. Ἀπὸ τοῦ τορπιλλισμοῦ τῆς «ΕΛΛΗΣ» ὅμως καὶ ὕστερα, ἡ ψυχολογία τοῦ κόσμου ἄλλαξε. Οἱ ἰταλικὲς προκλήσεις εἶχαν ἀρχίσει μερικὲς ἐβδομάδες πρὶν καὶ ἡ ἀξιοπρεπέστατη καὶ σθεναρὴ στάση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἶχε εὐνοϊκότατα ἐπηρεάσει τὴν κοινὴ γνώμη.

Ἡ χρονικὴ ἀπόσταση ἐπιβάλλει τὴν ἀντικειμενικότητα καὶ πρέπει ν' ἀναγνωρισθεῖ ὅτι ἡ μεταξικὴ δικτατορία κατέστησε ὅσο τῆς ἦταν δυνατόν, τὴν Ἑλλάδα ἐτοιμοπόλεμη. Τὸ κίνημα τοῦ 1935 εἶχε ὡς θλιβερὸ ἀποτέλεσμα τὴν σχεδὸν διάλυση τοῦ στρατεύματος μὲ τὴν ἀπώταξη 1.000 περίπου ἀξιωματικῶν. Ὁ Μεταξᾶς ἀπὸ τὸ 1936 ἐπιδόθηκε στὸ ἔργο τῆς ἀναδιοργανώσεώς του καὶ τῆς προετοιμασίας τῆς χώρας γιὰ πόλεμο. Κύριο ἔργο του ἦταν ἡ κατασκευὴ τῆς ὀχυρωματικῆς γραμμῆς στὰ ἑλληνο-βουλγαρικὰ σύνορα, πράγμα ποὺ

ἐπέτρεψε, ὅταν χρειάσθηκε, νὰ μετακινηθοῦν ἀπὸ ἐκεῖ οἱ ἀπαραίτητες μεραρχίες στὸ ἀλβανικὸ μέτωπο. Ἄλλο, σημαντικό, στρατηγικά, ἔργο ἦταν ἡ κατασκευὴ τῆς ὁδοῦ Ἰωάννινα-Μέτσοβο-Καλαμπάκα πὸν ἐπέτρεψε τὴν ταχεία μετακίνηση μονάδων. Ἀπροσμέτρητο ὁμῶς πολιτικὸ σφάλμα τοῦ Μεταξᾶ ἦταν ὅτι, μετὰ τὴν ἰταλικὴ ἐπίθεση, δὲν ἐπανεφέρε στὴν ἐνέργεια τοὺς ἀποτάκτους ἀξιωματικοὺς τοῦ κινήματος τοῦ 35.

Γιὰ τὸν στρατὸ ξηρᾶς, ὁ κύριος πυρήνας τοῦ ὀπλισμοῦ μὲ τὸν ὁποῖο ἔγινε ὁ ἀλβανικὸς πόλεμος ἦταν ἀρκετὰ παλαιός. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὶς παραγγελίες μὲ τὶς ὁποῖες, 15 χρόνια πρὶν, εἶχε ἐφοδιάσει τὸν ἐλληνικὸ στρατὸ ἓνας ἄλλος δικτάτωρ, ὁ Θεόδωρος Πάγκαλος. Ὁ ὀπλισμὸς ἦταν: 312 ὀρειβατικὰ πυροβόλα, 156 βαρέα πυροβόλα, 125.000 νέα τυφέκια καὶ 7.784 αὐτόματα ὅπλα. Ὅταν ὁ Χίτλερ συνήρτησε τὸν Μουσολίνι στὴν Φλωρεντία στὶς 28 Ὀκτωβρίου 1940 καὶ πληροφορορήθηκε κατηφῆς τὴν ἰταλικὴ ἐπίθεση ἐναντίον μας, εἶπε: «Προσέχετε! Ἡ Ἑλλὰς ἔχει τὸ καλότερο ὀρειβατικὸ πυροβολικὸ τῆς Εὐρώπης».

Ἀλλὰ ἓνας ἀξιόμαχος σύγχρονος τότε, στρατός, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κλασσικὰ αὐτὰ ὅπλα, εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ τεθωρακισμένα καὶ ἀντιαεροπορικὰ ὅπλα, ἀλλὰ ἰδίως ἀπὸ ἀεροπορία. Τὸ ἱστορικὸ ρητὸ τοῦ Περικλῆ «Μέγα τὸ τῆς θαλάσσης κράτος» εἶχε ἤδη ἀντικατασταθεῖ μὲ τὸ «Μέγα τὸ τοῦ Ἀέρος κράτος». Καὶ ἐνῶ ἀπὸ τὸ 1936 ἕως τὸ 1940 οἱ δαπάνες ἐξοπλισμοῦ ἀνῆλθαν στὸν ἀστρονομικὸ —γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη— ἀριθμὸ τῶν 18 δισεκατομμυρίων 300 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, γιὰ τὴν κατασκευὴ ἔργων καὶ τὴν ἀγορὰ κάθε εἶδους ὑλικοῦ, ἰδίως ἀντιαεροπορικοῦ, ἡ ἐλληνικὴ ἀεροπορία ἔμεινε σχεδὸν γυμνὴ γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι ὅλες οἱ ἐλληνικὲς παραγγελίες, στὴν Γερμανία, τὴν Γαλλία, τὴν Ἀγγλία καὶ τὴν Ἀμερικὴ, γίνονταν ὅλες δεκτὲς ἀλλὰ μὲ προθεσμίᾳ παραδόσεως 4 ἕως 6 χρόνια. Θυμοῦμαι ἀκόμη τὴν κατῆφεια καὶ τὸ ἄγχος πὸν προκαλοῦσαν οἱ ἀπαντήσεις αὐτές, προμῆνυμα ὅτι στὴν ἐπερχόμενη σύρραξη ὁ ἐχθρὸς θὰ κυριαρχοῦσε στὸν

ἄερα. Τὸ πρᾶγμα δείχνει τὸν τραγικὸ βαθμὸ ἀνετοιμότητος ὅλων τῶν συμμάχων ἀπέναντι μιᾶς πανετοίμου Γερμανίας.

Ἡ πρὸς πόλεμον ὅμως προετοιμασία χρειάζεται, ἐπὶ πλεόν, δύο ἀπαραίτητα στοιχεῖα. Σχέδιο ἐπιστρατεύσεως καὶ σχέδιο ἐπιχειρήσεων. Καὶ στοὺς δύο αὐτοὺς τομεῖς ἡ προεργασία, κατὰ τὸ διάστημα τῆς τετραετίας 1936-1940, ὑπῆρξε ἀρίστη μὲ κύριο ἐμπνευστὴ καὶ μοχλὸ τὸν Ἀρχηγὸ τοῦ Ἐπιτελείου Ἀλέξανδρο Παπάγο. Τὸ σχέδιο ἐπιστρατεύσεως εἶναι μιὰ ἐξόχως περίπλοκη ἐργασία καὶ ἡ πραγματοποίησή της δυσχερέστατο ἐγχείρημα. Πρέπει τὸ σχέδιο ἐπιστρατεύσεως νὰ ἀναπροσαρμόζεται συχνὰ πρὸς τὶς ὑπάρχουσες ἀνάγκες καὶ δυνατότητες, ἀφοῦ στὶς σύγχρονες συρράξεις συμμετέχει τὸ ἔθνος ὁλόκληρο καὶ διατίθενται ὅλα τὰ μέσα, ὅλες οἱ δυνάμεις του. Ἀρκεῖ ν' ἀναφέρω ὅτι, ἀπὸ τὸ 1925 ἕως τὸ 1938, τὸ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ ἐξεπόνησε ἑννέα σχέδια ἐπιστρατεύσεως καὶ τὸ 1939 δύο σχέδια, τὸ Α καὶ τὸ διορθωτικὸ Β, μετὰ τὴν πικρὴν πείρα τῆς ἀποτυχημένης μερικῆς ἐπιστρατεύσεως τοῦ Αὐγούστου 1939 στὴν ΥἸΙΙ καὶ ΙΧ μεραρχία Κοζάνης καὶ Ἰωαννίνων. Τὸ σχέδιο ἐπιστρατεύσεως 1939 Β ἦταν τόσο ἄρτιο ὥστε δὲν χρειάστηκε στὸν Ἀρχιστράτηγο Παπάγο παρὰ νὰ πατήσῃ ἓνα κουμπί. Τὸ κουμπὶ ἦταν ἡ ἔκδοση μιᾶς ἀπλῆς λακωνικῆς διαταγῆς πρὸς ὅλες τὶς μονάδες.

Ἀριθ. Ἀπόρ. 101751.

Ἀπὸ ἑκτης πρωϊνῆς ὥρας σήμερον περιερχόμεθα ἐμπόλεμον κατὰστασιν πρὸς Ἰταλίαν στὸπ Ἀμυνα ἐθνικοῦ ἐδάφους διεξαχθῇ βάσει διαταγῶν ὧς ἔχετε στόπ.

Ἀθῆναι 28 Ὀκτωβρίου 1940

Μὲ μόνη τὴν διαταγὴν αὐτὴν ἄρχισε νὰ λειτουργεῖ ὁ μηχανισμὸς τῆς ἐπιστρατεύσεως καὶ ἀπὸ ἑνωρὶς τὸ πρῶν σὲ ὅλες τὶς πόλεις καὶ σὲ ὅλα τὰ χωριά τῆς χώρας βρέθηκαν τοιχοκολλημένες οἱ προκηρύξεις ἐπιστρατεύσεως καὶ οἱ διαταγὲς ἐπιτάξεως. Ἀρχισε ὅμως ἐπίσης καὶ

ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ σχεδίου ἐπιχειρήσεων πὺν συνίστατο στὴν ἐλαστικὴν ἄμυνα στὸ μέτωπο τῆς Ἡπείρου, στὴν συγκράτηση τοῦ ἐχθροῦ στὸν κεντρικὸ τομέα τῆς Πίνδου καὶ σὲ ἐπιθετικὰς ἐνέργειες στὸν τομέα Δυτικῆς Μακεδονίας μὲ κατεύθυνση τὴν Κορυτσά.

Ἡ ἰταλικὴ ἐπίθεση ἐκδηλώθηκε στὶς 28 Ὀκτωβρίου. Στὶς 3 Νοεμβρίου, δηλαδὴ 7 μόνο ἡμέρες ἀργότερα, οἱ πρῶτες ἐλληνικὲς μονάδες εἰσέβαλαν στὸ ἀλβανικὸ ἔδαφος μὲ κατεύθυνση τὴν Κορυτσά. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ καὶ μόνο εἶναι περίτρανη ἀπόδειξη ὅτι ὄχι μόνο δὲν ἐπρόκειτο «νὰ ρίξουμε μερικὲς τουφεκιὰς γιὰ τὴν τιμὴ τῶν ὅπλων» —τερατώδης κακοήθεια πὺν προσπάθησε ν' ἀμαυρώσει τὴν αἴγλη τοῦ ἀγῶνος— ἀλλὰ ὅτι ὑπῆρχε σχέδιο ἀκριβέστατα μελετημένο καὶ καθορισμένο, χάρη στὸ ὁποῖο 15 ἡμέρες ἀργότερα ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς κατελάμβανε τὴν Κορυτσά καὶ ὁλόκληρη ἡ Ἑλλάς κατελαμβάνετο ἀπὸ παραλήρημα ἐνθουσιασμοῦ.

Ἡ ἡγεσία τοῦ Ἑθνους ἐξασφάλισε ἔτσι, κατὰ τρόπο ὑπερθετικό, τὴν ἐκπλήρωση τῶν προσδοκιῶν τοῦ λαοῦ. Τὴν δόξα τῆς νίκης συνόδευε, σὰν φωτοστέφανος, μιὰ ἀρετὴ. Ἡ Σεμνότης. Τὰ ἀνακοινωθέντα τοῦ Γεν. Ἐπιτελείου, ἀκόμη καὶ ὅταν ἀνήγγειλλαν στὸ Ἑθνὸς περίλαμπρες νίκες, δὲν θριαμβολογοῦσαν ποτέ. Τὸ ὕφος τους ἦταν λακωνικὸ καὶ τὸ ἦθος τους δωρικόν. Κάποτε, διατρέχοντας αὐτὰ τὰ 160 ἀνακοινωθέντα, τόλμησα νὰ παραφράσω τὸ περίφημο ἐπίγραμμα τοῦ Σιμωνίδη.

ὦ ξεῖν' ἀγγέλλειν Ἑλλησι
ὅτι τῇδε κείμεθα
τὰ κείνων ῥήματα ὑπερβαλόντες.

Ὅταν στὶς 5 τὸ πρῶν ἤχησαν πολλὴν ὥρα οἱ σειρήνες συναγερομοῦ τῆς Ἀθήνας, ὁ λαὸς κατάλαβε ἀμέσως καὶ ξεχύθηκε, ἑξαλλος ἀπὸ ἐνθουσιασμό, στοὺς δρόμους πὺν φωτίζονταν ἀπὸ τὶς πρῶτες ἀνταύγειες τῆς περίλαμπρης ἐκείνης ἡμέρας. Τὴν ὥρα ἐκείνη, μετὰ

τὴν ἀπόρριψη τοῦ τελεσιγράφου ἀπὸ τὸν Μεταξᾶ, συνεδρίαζε ἤδη, στὸ Ὑπουργεῖο Ἑξωτερικῶν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ βασιλέως, Πολεμικὸ Συμβούλιον ὅπου εἶχε κληθεῖ νὰ παραστεῖ ὁ Ἄγγλος πρέσβυς Πάλλερετ γιὰ νὰ τοῦ ζητηθεῖ ἡ ἄμεση βοήθεια τῆς Μεγάλης Βρεταννίας.

Ὁ κόσμος εἶχε σιγὰ-σιγὰ πῆξει στὸ Σύνταγμα καὶ στὴν λεωφόρον Βασιλίσσης Σοφίας μεταξὺ Ὑπουργείου Ἑξωτερικῶν καὶ Γενικοῦ Ἐπιτελείου στὰ Παλαιὰ Ἀνάκτορα. Μερικοὶ θερμόαιμοι εἶχαν προσπαθήσει νὰ φθάσουν στὴν Ἱταλικὴ πρεσβείαν, ἀλλὰ ἡ Ἀστυνομία τοὺς ἐμπόδισε, ἐνῶ ἄλλοι λεηλατοῦσαν τὰ γραφεῖα τῆς Ἀλ-Ἱτάλια στὴν γωνία Σταδίου. Ἐμεῖς οἱ νεοσσοὶ Ἀκόλουθοι τοῦ Κρυπτογραφικοῦ, ἀκούγοντας τὶς ἐκκωφαντικὰς ζητωκραυγὰς τοῦ πλήθους, διακόψαμε τὴν ἐργασία μας καὶ τρέξαμε στὴν εἴσοδον τοῦ Ὑπουργείου ὅπου εἶδαμε τὸ παρὰ ξενὸ θέαμα τοῦ δικτάτορος ποὺ τὸν εἶχε πάρει ὁ κόσμος στοὺς ὤμους καὶ τὸν ὀδηγοῦσε, θριαμβευτικὰ, στὸ γειτονικὸ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο. Ὁ λαὸς χάριζε στὸν Μεταξᾶ τὴν ὠραιότερη στιγμή τῆς ζωῆς του.

Γρήγορα ὅμως πέρασαν οἱ ἐκδηλώσεις τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἄρχισε νὰ ἐπικρατεῖ σὲ ὅλη τὴν πρωτεύουσαν καὶ σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, ἓνας πυρετός, ἓνα αἶσθημα βιασύνης, ἀνυπομονησίας, ποιοὺς θὰ προφτάσει πρῶτος νὰ ριχτεῖ στὸν ἀγῶνα, ποιοὺς θὰ προφτάσει πρῶτος νὰ διώξει τὸν ἐχθρὸ καὶ νὰ τὸν κυνηγήσει. Καὶ ταυτόχρονα, κανεῖς, ἀπολύτως κανεῖς, καμιὰ νοικοκυρὰ δὲν ἔτρεξε στὰ μαγαζιά γιὰ νὰ κάνει κάποια προμήθεια. Κανεῖς δὲν σκεπτόταν τὸν ἑαυτὸ του ἢ τὴν οἰκογένειαν. Ὅλοι σκέπτονταν Πατρίδα.

Σπάνια, σπανιότατα, ἓνα ὁλόκληρο ἔθνος δέχθηκε μὲ τέτοιο ἐνθουσιασμό, τέτοια ψυχικὴ ρώμη, τὸ ἄγγελμα πὼς ἔφθασε μιὰ φοβερὴ δοκιμασία. Μοναδικὴ ἴσως στιγμή στὴν μακραίωνη ἱστορία μας, ἀκόμα καὶ ἂν ἀνατρέξουμε στὶς ἐνδοξότερες σελίδες τῶν Ἀρχαίων. Στὸν Μαραθῶνα ἐκδηλώνονται δισταγμοὶ καὶ ἀναβλητικότης καὶ ὁ Μιλτιάδης μεταχειρίζεται ὅλη του τὴν πειθὴ γιὰ ν' ἀποφασίσει ὁ Πολέμαρχος Καλλίμαχος νὰ δώσει μάχην. Στὴν Σαλαμίνα γνωστὲς εἶναι οἱ ὀξύτατες διαφωνίες ποὺ καταπαύουν μόνον ὅταν ὁ ἐχθρικός

στόλος κυκλώνει τοὺς Ἑλληνες συμμάχους στὰ στενὰ νερὰ καὶ τοὺς ἀναγκάζει νὰ τὰ καταστήσουν ἐς αἰὲν ἔνδοξα.

Τὸ 1940 σύσσωμο τὸ ἔθνος ὀρθώθηκε ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Ἄνδρες, γυναῖκες, μιὰ θέληση καὶ μιὰ φωνή. Δὲν βρέθηκε γυναῖκα πὺν νὰ ἔμεινε ἀργή, παθητικὸς μοιρολάτρης. Ὅλες παντοῦ ἄρχισαν τὸν ἄλλον ἀγώνα τὸν σκληρὸ καὶ δὲν ὑστέρησαν σὲ ἀκάματη δουλειὰ πονθενά. Ἀπὸ τὰ χωράφια ἕως τὰ νοσοκομεῖα, ἀπὸ τὰ ἐργοστάσια ἕως τὰ προχωρημένα συστήματα τῆς ζώνης τῶν πρόσω. Καὶ δὲν ὑπῆρχε χέρι γυναικεῖο πὺν νὰ μὴν πλέκει κάλτσα ἢ περιλαίμιο γιὰ τὸν στρατιώτη τῆς Ἀλβανίας.

Πρῶτες ἀπ' ὅλες οἱ γυναῖκες τῆς Πίνδου πὺν ζαλώθηκαν σὰν τὰ καματερά, μὲ πολεμεφόδια, τροφὲς καὶ ὅ,τι ἄλλο, γιὰ τῶν πολεμιστῶν τὴν χρῆση. Τόση ἦταν, λοιπόν, ἡ ἔλλειψη μεταφορικῶν μέσων; Ναι, ἦταν τόση ὥστε οἱ δραματικὲς περιστάσεις καλοῦσαν καὶ δραματικὲς ἀποφάσεις. Ὅπως στὶς παραμονὲς τῆς μάχης τοῦ Μάρνη, τὸ 1914 ὁ φρούραρχος Παρισίων στρατηγὸς Γκαλλιενί, ἐν ἀπογνώσει, ἐπεστράτευσε τὰ ταξὶ τῶν Παρισίων γιὰ νὰ μεταφέρει μονάδες στὸ μέτωπο κ' ἔμειναν τὰ ταπεινὰ αὐτὰ ὀχήματα γνωστὰ στὴν Ἱστορία ὡς *les taxi de la Marne*, ἔτσι καὶ ὁ ἐν ἀπογνώσει Ἀρχιστράτηγος Παπάγος ἐξέδωσε τὴν διαταγὴ 13080 τῆς 3ης Νοεμβρίου 1940: «Λάβετε μέτρα μειώσεως κοπώσεως ὀπλιτῶν διὰ χρησιμοποίησεως τυχόν ἐν τῷ τόπῳ ὑπαρχόντων μεταφορικῶν μέσων. Ἐν ἀνεπαρκείᾳ τοιούτων χρησιμοποίησατε ἐπαρκεῖς ἀγγαρείας ἐκ χωρικῶν, μὴ δ' ἐγυναικῶν ἐξαίρουμένων, διὰ μεταφορὰν ὅχι μόνον ἐφοδίων ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ ἀκόμῃ τοῦ φόρτου ἀνδρῶν».

Διαταγὴ πὺν ἀνοιξε τὶς πύλες τῆς Ἱστορίας στὶς ἡρωίδες τῆς Πίνδου πὺν κυρτωμένες κάτω ἀπὸ τὸ φορτίο τοὺς ἀγκομαχοῦσαν στὰ ὄρθια, παγωμένα μονοπάτια.

Ἔτσι, τότε ὁ Κόσμος κατάλαβε πῶς πρέπει ν' ἀγωνίζεται ἐνα ἔθνος ὁλόκληρο.

Ἡ κατάπληξη ἦταν παγκοσμία καὶ ἡ ἐφημερίδα Κρίστιαν Σάϊανς

Μόνιτος ἔγραφε προφητικά: «Ἴσως, ἐκεῖ ἐπάνω, στὰ βουνὰ τῆς Ἑπείρου κρίνεται ἡ ὅλη τύχη τοῦ πολέμου».

Ἐχαρακτήρισα προφητικὴ τὴν ὑποθετικὴ φράση τῆς Ἀμερικανικῆς ἐφημερίδος, γιατί ἀποδείχθηκε περίτρανα ὅτι οἱ ἐλληνικὲς νίκες στὴν Ἀλβανία ὑποχρέωσαν τὴν χιτλερικὴ Γερμανία νὰ μᾶς ἐπιτεθεῖ. Καὶ ὅταν εἴπαμε τὸ δεύτερο ΟΧΙ, τῆς χρειάστηκαν 8 σχεδὸν ἐβδομάδες γιὰ νὰ ἐξουδετερώσει τὴν ἀντίστασή μας ἕως τὴν Κρήτη. Ὁκτὼ πολῦτιμες ἐβδομάδες πὺν ἀνάγκασαν τὸν Γερμανὸ δικτάτορα ν' ἀναβάλει ἀπὸ τὴς 15 Μαΐου στὴς 22 Ἰουνίου τὴν ἐπίθεσή του ἐναντίον τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως.

Τέσσερα εἶναι τὰ ὁρόσημα πὺν ἐπισημαίνουν τὴν πορεία πρὸς τὴν νίκη τῶν Συμμάχων στὸ εὐρωπαϊκὸ θέατρο. Ἡ μάχη τῆς Ἀγγλίας, ἡ μάχη τῆς Ἑλλάδος, τὸ ἐλ' Ἀλαμέιν καὶ τὸ Στάλινγκράδ. Ἐὰν ἔλειπε ἓνας ἀπὸ τοὺς κρίκους αὐτοὺς, τότε ὁ πόλεμος θὰ εἶχε πάρει ἄλλη ἔκταση καὶ ἄλλες χρονικὲς διαστάσεις.

Ἡ μάχη τῆς Ἑλλάδος ἔγινε βεβαίως σὲ δύο φάσεις ἀλλὰ εἶναι ἐνιαία. Ἀρχισε στὴς 28 Ὀκτωβρίου 1940 καὶ ἔληξε στὴς 31 Μαΐου 1941 μὲ τὴν πτώση τῆς Κρήτης. Ἡ δεύτερη φάση κατέπληξε, καὶ αὐτὴ, τοὺς πάντες, ἀλλὰ κατέπληξε κυρίως τοὺς Γερμανοὺς πὺν νόμιζαν ὅτι μὲ τὴν πρώτη κρούση ἡ Ἑλλὰς θὰ κατέρρεε, ἰδίως μετὰ τὴν ἀστραπιαία ἐξουδετέρωση τῆς Γιουγκοσλαβίας. Ἀλλὰ ἡ μάχη τῶν ὄχρων τῆς Μακεδονίας τοὺς ἀπέδειξε ὅτι ἡ ἀντίσταση δὲν εἶχε καμφθεῖ καὶ ὅτι δὲν ἐπρόκειτο γιὰ στρατιωτικὸ περίπατο.

Εὐγλωττος μάρτυς τῆς καταπλήξεως καὶ ἀπογοητεύσεως τῶν Γερμανῶν, εἶναι ὁ τότε Γάλλος Γενικὸς Πρόξενος στὴν Θεσσαλονίκη, Ὁφρονὰ πὺν ὑπηρετοῦσε τὸ καθεστὼς Πεταῖν ἕως τὴν στιγμή πὺν κατάλαβε ὅτι τὸ Βισὺν μετέδιδε ὅλες του τὴς πληροφορίες στὸ Βερολίνο. Τότε διέφυγε στὸ Λονδίνο ὅπου ὑπηρέτησε ὑπὸ τὸν ντὲ Γκώλλ.

Ἐκεῖ ἐξέδωσε ἓνα βιβλίον, μὲ τίτλον «Στὴν Ὑπηρεσία τοῦ Ἐχθροῦ», ὅπου λέγει ὅτι στὴν Θεσσαλονίκη εἶχε ἐπαφὲς μὲ Γερμανοὺς Ἀξιωματικοὺς τοῦ Ἐπιτελείου τοῦ φὸν Λίστ καὶ διεπίστωσε τὴν ἀπογοή-

τευσή τους. «Φαίνεται», γράφει, «ὅτι οἱ Γερμανοὶ εἶχαν ἐλπίζει ὅτι, μὲ τὴν κατάληψη τῆς βορείου Ἑλλάδος ἢ Ἀθήνα ἴσως θὰ εἶχε συνθηκολογήσει ἢ, σύμφωνα μὲ τοὺς ἀρχικοὺς ὑπολογισμοὺς τοὺς, οἱ Ἰταλοὶ ἴσως θὰ προχωροῦσαν στὴν Ἀλβανία. Ἀλλὰ στὴν Θεσσαλονίκη ἀντελήφθησαν ὅτι μόνοι τοὺς ἔπρεπε νὰ καταλάβουν ὁλόκληρὴ τὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα καθὼς καὶ τὴν νησιωτικὴ καὶ νὰ ἐμπλέξουν περισσότερες δυνάμεις γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτόν».

Ὁ Ὀφρουὰ ἐξακολουθεῖ: «Ἡ ἀπογοήτευσις στὸ περιβάλλον τοῦ φόνι Αἰστ... ἦταν βαθυτάτη. Ἐνῶ περιμέναμε νὰ δοῦμε τὴν ὑπεροπτικὴ ἀυτοπεποίθησι τῶν ἀξιωματικῶν Νάτσι νὰ μεταβάλλεται σὲ κραυγὲς θριάμβου, ἡμᾶςταν ἔκπληκτοι διαπιστώνοντας ὅτι, ἀντιθέτως, ἓνα εὐδιάκριτο αἶσθημα ἀπογοητεύσεως κυριαρχοῦσε στὶς ἀρχὲς Κατοχῆς. Βρῆκα τὴν ἐξήγησι τῆς στάσεως αὐτῆς, πὺ στὴν ἀρχὴ φαινόταν ἀκατανόητη, ὅταν ἔλαβα ὑπ' ὄψη μου ὅτι τὸ γεγονὸς τῆς ἐπιτυχοῦς ὑποχωρήσεως (στὸν Ὀλυμπο), συνδυαζόμενο μὲ τὸ σθένος τῆς Ἑλληνικῆς ἀντιστάσεως, ἀνάγκαζε τοὺς Γερμανοὺς νὰ ρίξουν στὴν μάχη ὅλες τὶς δυνάμεις τὶς συγκεντρωμένες στὴν Θεσσαλονίκη. Οἱ Γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ κατάλαβαν τότε —καὶ μόνο τότε— ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ προχωρήσουν μαχόμενοι ἕως κάτω στὸ ἀκρωτήριο Ταίναρον, νὰ κυριεύσουν τὴν Κρήτη καὶ τὰ νησιά, χιλιόμετρο πρὸς χιλιόμετρο καὶ μίλι πρὸς μίλι. Καὶ γι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιήσουν περισσότερες δυνάμεις καὶ περισσότερο χρόνο ἀπὸ ὅ,τι εἶχαν ἀρχικὰ ὑπολογίσει. Στὴν Θεσσαλονίκη τὸ ναζιστικὸ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο δὲν ἔκανε τὴν παραμικρὴ προσπάθεια γιὰ νὰ συγκλύψει τὴν ἀνησυχία αὐτήν». Αὐτὰ μαρτυρεῖ ὁ Ὀφρουὰ.

Μετὰ τὴν πτώσι τῆς Ἑλλάδος οἱ Ἀγγλοὶ σύμμαχοί μας ἐξῆραν τὴν σημασία τῆς μάχης πὺ εἶχαμε δώσει. Κατὰ τὴν πρώτη ἐπέτειο τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1941 ὁ Ἀγγλὸς Ὑπουργὸς Αἵμερυ ἔλεγε: «Οἱ νεκροὶ τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔπесαν ἐπὶ ματαίῳ, ἢ θυσία τοὺς ἔσωσε τὸ Ἰράκ, τὴν Συρία, τὴν Περσία, τὴν Μόσχα». Τὴν Μόσχα; Ναί, τὴ Μόσχα!

Όταν φθάνει ὁ σημερινὸς ταξιδιώτης στὴν σοβιετικὴ πρωτεύουσα ἀπὸ τὸ ἀεροδρόμιο Σερεμέτιεβο, ὁκτὼ χιλιόμετρα προτοῦ μπεῖ στὴν πόλη, συναντᾷ ἓνα πολὺ ἀπλὸ μνημεῖο στὰ δεξιὰ τοῦ δρόμου. Τεράστιους σταυρωτοὺς πασσάλους μὲ βαθυκόκκινο χρῶμα ποὺ παριστάνουν γιγάντειο ὁμοίωμα ἀντι-ἄρματικοῦ ἐμποδίου. Εἶναι τὸ σημεῖο ὅπου, τὸν χειμῶνα τοῦ 1941, ἀκινητοποιήθηκαν ἀπὸ τὸν παγετὸ τὰ τεθωρακισμένα τοῦ στρατηγοῦ Γκουντεριὰν κι' ἔγιναν εὐκόλως στόχος τοῦ ρωσσικοῦ πυροβολικοῦ. Ὁ στρατηγὸς ἐπέστρεψε στὸ στρατηγεῖο του μὲ κλάματα ἀπελπισίας καὶ πάγωναν τὰ δάκρυά του στὸ πρόσωπό του. Εἶχε προφθάσει νὰ ἔλθει καὶ νὰ σώσει τὴν ρωσσικὴ πρωτεύουσα ὁ ἄλλος στρατηγὸς «Χειμῶνας».

Ἄν τὰ Γερμανικὰ ἄρματα εἶχαν φθάσει ἐλάχιστες ἐβδομάδες πρωτύτερα μπροστὰ στὴν Μόσχα, τίποτε δὲν θὰ μπορούσε νὰ τὰ ἀναχαιτίσει. Πέντε ἀνεκτίμητες ἐβδομάδες ποὺ τὶς χάρισαν στοὺς Ρώσους ὁ φαντάρος τῆς Πίνδου, τοῦ Ἰβὰν καὶ τῆς Κλεισούρας, ὁ πυροβολητὴς τῶν ὀχυρῶν τῆς Μακεδονίας, ἡ ἐκπληκτικὴ ἀντίσταση τῆς Κρήτης.

Αὐτὸ καὶ μόνον εἶναι ἀδιάσειστο τεκμήριο τῶν πραγματικῶν διαστάσεων τῆς ἐλληνικῆς συμβολῆς στὴν τελικὴ νίκη, συμβολῆς τὴν ὁποία ἀνεγνώρισε ὁ Στάλιν σὲ ραδιοφωνικὸ του λόγο πρὸς τοὺς σοβιετικοὺς λαοὺς.

Ἄλλ' ἐνῶ τότε ἡ ἀναγνώριση ἦταν γενικὴ καὶ ὑπερθετικοὶ τῆς Ἑλλάδος οἱ ἔπαινοι, ἐνῶ ὁ Τσώρτσιλ δήλωνε ὅτι δὲν θὰ λέγεται πλέον ὅτι οἱ Ἕλληνες πολεμοῦν σὰν ἥρωες ἀλλὰ ὅτι οἱ ἥρωες πολεμοῦν σὰν Ἕλληνες, τώρα, στὶς ἡμέρες μας, μεγάλη εἶναι ἡ ἀπορία τοῦ Ἕλληνος ἀναγνώστου ὅταν ἀνοίγει τὶς μεταπολεμικὰς ἐγκυκλοπαιδεῖες ἢ τὶς Ἱστορίες τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου καὶ διαπιστώνει ὅτι, γιὰ τὴν ἀποφασιστικὴ αὐτὴ καμπὴ τοῦ πολέμου ἀφιερώνονται ἐλάχιστες καὶ διαλειπτικὰς φράσεις ὅπως οἱ ἀκόλουθες: «1940. 28. X. Ἀπόρριψις ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος τοῦ τελεσιγράφου τοῦ Μουσολίνι», ἢ «1940, Ὀκτώβριος. Ἱταλικὴ ἐπίθεση κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Μάϊος 1941 Μά-

χη τῆς Κρήτης», ἡ ἀκόμη «1940, Ὀκτώβριος. Ἐπίθεσις τῆς Ἰταλίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἑλληνικὴ ἀντεπίθεσις. Μάϊος 1941. Ἀναχώρηση τῶν Ὑγγλων ἀπὸ τὴν Κρήτη». Καὶ τίποτε ἄλλο...

Καὶ ἡ ἀπορία τοῦ Ἑλλήνος ἀναγνώστου μεταβάλλεται σὲ πικρὴ κατάπληξη ὅταν, στίς ἴδιες σελίδες, βλέπει ν' ἀπαριθμοῦνται οἱ ἀπώλειες τῶν διαφόρων κρατῶν. Γαλλία 605.000 νεκροί, Καναδᾶς 41.000, Ἑνωμένες Πολιτεῖες 300.000, Μεγάλη Βρεταννία 388.000, Ἑλλὰς 600.000 νεκροί. Ἐπικρατεῖ καὶ ἐδῶ σιωπὴ γιὰ τὸ φρικτὸ βασανιστήριον τοῦ λιμοῦ ποὺ ὑπέστη τὸ Ἕθνος στὴν Κατοχή.

Δὲν ἀρμόζει ὅμως, ἓνας πανηγυρικός νὰ περαθῇ μὲ φθόγγους πικρίας ἢ δυσθυμίας, ἰδίως ὅταν μνημονεύει πράξεις τόσοσιν ὑψηλὰς ὥστε νὰ μὴν ἀποζητοῦν ἀναγνώριση, διότι εἶναι καθ' αὐτὰς ἀπαράμιλλες.

Πραγματικὰ ἀπαράμιλλο εἶναι τὸ κατόρθωμα τῶν Ἑλλήνων οἱ ὅποιοι, ἐνῶ τὸ 1922 βρέθηκαν στὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου, μετὰ 18 μόνον ταραγμένα χρόνια —χρονικὸ διάστημα ἐλάχιστο— κατόρθωσαν νὰ δημιουργήσουν τὸ ἑλβανικὸ ἔπος. Ἡ διαπίστωση αὕτῃ καὶ μόνῃ πρέπει νὰ μᾶς ἐμπνέει μεγάλη αἰσιοδοξία καὶ νὰ μᾶς δημιουργεῖ τὴν βαθειὰ πεποίθησιν ὅτι «εἰδ' αὖθ', ὃ μὴ γένοιτο, συμφορὰ τύχοι», ὅπως κραυγάζει ὁ Ἑτεοκλῆς στοὺς Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, καὶ ἔλθει πάλι ἡ ΑΝΑΓΚΗ νὰ παρουσιάσει στοὺς Ἕλληνας τὸ σκληρὸ, ἀπαιτητικὸ πρόσωπό της, τότε, καὶ πάλι, σύσσωμο τὸ Ἕθνος θὰ ὑπακούσει ἀδίστακτα στὸ κέλευσμα της.